

Dr MICHAEL ANTOLOVIĆ, redovni profesor
Pedagoški fakultet u Somboru, Univerzitet u Novom Sadu
Novi Sad, Republika Srbija
antolovic.michael@gmail.com

UDK 94(100):930.1/.2
930.1/.2"20"(049.32)

pregledni rad / review article
primljeno / received: 11. 2. 2023.
prihvaćeno / accepted: 24. 5. 2023.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2023.2.ant.503-532>

SVETSKA, TRANSNACIONALNA I GLOBALNA ISTORIJA – ISTORIOGRAFIJA ZA UMREŽENA DRUŠTVA 21. STOLEĆA?

APSTRAKT: Tokom prethodne tri decenije unutar glavnih tokova istorijskog mišljenja naročito značaj stekle su svetska, transnacionalna i globalna istorija. Polazeći od duge tradicije pisanja svetskih istorija u članku se, u kontekstu društvenih i intelektualnih promena od 80-ih godina 20. veka, naročito okončanja Hladnog rata i snaženja procesa globalizacije, analiziraju nastanak ovih disciplina, njihova karakteristična teorijsko-metodološka obeležja, glavne teme istraživanja te njihovi najznačajniji rezultati. Pored inovativnosti svetske, transnacionalne i globalne istorije, u radu se ukazuje i na njihova inherentna ograničenja.

KLJUČNE REČI: savremena istoriografija, teorija, metodologija, svetska istorija, transnacionalna istorija, globalna istorija

Jedno od istaknutih obeležja savremene istoriografije predstavlja pluralizam teorijsko-metodoloških pravaca što je, sa jedne strane, posledica sve veće „podele rada“, odnosno izrazite specijalizacije rastućeg broja profesionalnih istoričara dok je, sa druge strane, rezultat raspada jedinstvene slike sveta uslovljene snažnim usponom tzv. „postizama“ tokom prethodnih pet decenija. Naime, postmodernizam, poststrukturalizam i, naposljetku, postkolonijalizam su od 70-ih godina 20. veka svojom kritikom zapadnjačke racionalnosti te „dekonstrukcijom“ tradiranih oblika mišljenja kao oruđa „hegemonije“ Zapada nad vanevropskim narodima i kulturama doveli u pitanje praktično svu pojmovnu aparaturu sa kojom su se do tada služile humanističke i društvene nauke, uključujući i istoriografiju. Osim toga, epohalna promena koja je nastupila početkom 1990-ih godina – obeležena slomom komunizma i okončanjem Hladnog rata, svetskom dominacijom neoliberalnog kapitalizma te informatičkom revolucijom – pružila je presudan podsticaj globalizaciji svetske ekonomije, društva i kulture i stvaranju tzv. „umreženog društva“

(network society) i njemu komplementarne „kulture sveta“.¹ Svi ovi procesi neposredno su se odrazili i na glavne tokove istorijskog mišljenja – kako na nivou novih teorijskih pristupa i preovlađujućih pojmova tako i u svojevrstnom preusmeravanju težišta istraživanja na nove ili ranije zapostavljene teme. Pod neposrednim uticajem temeljno promenjenih opštih političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih uslova, integralan deo ove historiografske rekonceptualizacije na prelomu stoleća predstavljao je i snažan uspon svetske, transnacionalne i globalne istorije praćen njihovom institucionalizacijom prvo unutar historiografskih krugova u Sjedinjenim Američkim Državama i, uopšte, u anglofonom svetu a zatim i u drugim velikim istorijskim kulturama poput nemačke, kineske ili indijske. Imajući u vidu uticajnost ovih novih historiografskih disciplina, namera našeg rada jeste da ukaže na tradicije pisanja istorije koje su im prethodile, da istakne njihova najkarakterističnija teorijsko-metodološka obeležja te da svetsku, transnacionalnu i globalnu istoriju kontekstualizuje unutar glavnih tokova istorijskog mišljenja na prelomu 20. i 21. stoleća.²

Na početku rasprave o svetskoj, transnacionalnoj i globalnoj istoriji čini se, ipak, posve opravdanim zapitati se da li je uistinu reč o novim pravcima u istorijskom mišljenju? Čak i letimičan uvid u istoriju historiografije pokazuje da postoji duga tradicija pisanja svetske istorije, dakle istorije koja prevazilazi granice država i pojedinih naroda – ona seže sve do antike i „oca istorije“ Herodota koji je u svojoj *Istoriji* opisao prošlost čitavog njemu poznatog sveta što je bio metod koji je sledio i grčko-rimski istoričar Polibije, koji je pisao u 2. stoleću pre Hrista. Sličan postupak sledio je i kineski istoričar Sima Cen (Sima Qian, c. 145 – c. 87. pre n. e.) – u svome voluminoznom delu *Šidi (Istorijski zapisi)* pružio je sveobuhvatnu istoriju Kine i njenih odnosa sa susednim narodima od najstarijeg doba sve do vremena u kome je živio.³ Nastojanje da se u istorijsku pripovest uključi prošlost čitavog sveta predstavljalo je obeležje i velikog dela srednjovekovne historiografije, prvenstveno u vidu tzv. hrišćanske hronike sveta koju je utemeljio istoričar rane crkve Euzebije iz Cezareje početkom 4. stoleća n. e., da bi ovaj historiografsko-književni žanr opstao tokom čitavog Srednjeg veka. Ipak, čini se da je u prostornom obuhvatanju celog sveta posredstvom jedinstvene istorijske pripovesti ponajviše uspeha imao arapski mislilac i polihi-

¹ Manuel Kastels, *Uspon umreženog društva* (Beograd: Službeni glasnik, 2018); Frenk Dž. Lečner, Džon Boli, *Kultura sveta: začeci i ishodi* (Beograd: Clio, 2006).

² O glavnim pravcima u razvoju istorijskog mišljenja na prelazu 20. i 21. stoleća videti: Georg G. Igers, *Istorijska nauka u 20. veku* (Beograd: Arhipelag, 2014); Lutz Raphael, *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart* (München: C.H. Beck, 2010²); Lutz Raphael, „Geschichtswissenschaft am Beginn des 21. Jahrhunderts: Themen, Methoden und Tendenzen in internationaler Perspektive“, *Journal of Egyptian History*, vol. 1, no. 1, (2008), 175–200; Stefan Berger, *History and Identity. How Historical Theory Shapes Historical Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022).

³ Jennifer W. Jay, „Sima Qian“, in: *The Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, ed. by Kelly Boyd (London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1999), 1093–1094.

stor Ibn Haldun (1332–1406) – za razliku od hrišćanskih istoričara, koji su istoriju razumevali kao deo Božanskog plana, on je ključnu ulogu u istorijskom razvoju različitih društava dodelio geografskim činionicima i, uopšte, uslovima materijalnog života.⁴

Epoha humanizma i renesanse donela je novo poimanje sveta, čoveka i istorije ali je istovremeno otkriće Novog sveta suočilo evropsku historiografiju sa temeljnim problemom uključivanja novootkrivenih zemalja i naroda u, do tada, dominantno hrišćanski koncept univerzalne istorije. Stoga je tokom Ranog novog veka univerzalna ili svetska istorija postepeno inkorporirala u sebe prošlost novootkrivenih naroda i kultura – kako onih u Americi tako i onih u Indiji i Kini. Jedan od najboljih primera za ovaj obrt predstavlja delo *Istorija sveta* (1614) koje je u šest knjiga napisao engleski istraživač i državnik Volter Reli (Walter Raleigh, c. 1552–1618).⁵ Ipak, vrhunac i, istovremeno, svoju „labudovu pesmu“ svetska istorija doživela je u epohi prosvetiteljstva. U svome uticajnom delu *Esej o navikama, običajima i duhu naroda* (1756) Volter (Voltaire) formulisao je temeljno novo shvatanje svetske istorije protumačivši je sa stanovišta progresa tj. kao postepeno napredovanje čovečanstva ka sve savršenijim oblicima civilizacije koja je, imajući u vidu materijalno blagostanje, tehničko-tehnološki razvoj te moralno usavršavanje, svoj vrhunac doživela upravo u Zapadnoj Evropi njegovog vremena.⁶ Volterova shvatanja predstavljala su uporišne tačke univerzalnih istorija iz epohe prosvetiteljstva koje su, na sve bogatijoj empirijskoj podlozi, sastavljali škotski, francuski i nemački istoričari – od Viliijama Robertsona (William Robertson) i Edvarda Gibona (Edward Gibbon), preko Antoan-Iv Gogea (Antoine-Yves Goguet), Žozefa de Ginja (Joseph de Guignes) do getingenških profesora Avgusta Ludviga Šlecera (August Ludwig Schlötzer) i Johana Kristofa Gaterera (Johann Christoph Gatterer), da pomene samo one najznačajnije. Oni su u svojim radovima nastojali da obuhvate istoriju čitavog sveta (ili pojedinih kontinenata) u izrazito širokom vremenskom rasponu.⁷ Istovremeno, težnje prosvetiteljskih istoričara za što sveobuhvatnijom istorijom sveta bile su sredinom 18. stoleća krunisane nekolicinom voluminoznih kolekcija – svojevrstnih spomenika onovremene istorijske erudicije – poput engleske *Univerzalne istorije* (u 23 toma) te njenog dopunjenog prevoda na nemački jezik objavljenog u čak 30 tomova.⁸ Istovremeno, i neki od najistaknu-

⁴ Ernst Brajzah, *Istoriografija. Stari vek, Srednji vek, Novo doba* (Beograd: Clio, 2009). O Ibn Haldunu videti: Ibn Haldun, *Muqaddima*, izbor tekstova, prevod i pogovor Hasan Sušić (Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1982).

⁵ E. Brajzah, *Istoriografija*, 253–254.

⁶ Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin, *Povest istorijske misli. Od Homera do početka 21. veka*, knj. II (Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2013), 174–177.

⁷ Usp. Friedrich Meinecke, *Die Entstehung des Historismus*, herausgegeben und eingeleitet von Carl Hinrichs (München: R. Oldenbourg Verlag, 1959), 180–242.

⁸ Usp. Jürgen Osterhammel, “World History”, in: *The Oxford History of Historical Writing*. Vol. 5: *Historical Writing since 1945*, ed. By Axel Schneider and Daniel Woolf (Oxford, New York: Oxford University Press, 2011), 93–112.

tijih filozofa bavili su se osmišljavanjem celokupne svetske istorije među kojima je nesumnjivo najznačajniji Hegel sa svojom *Filozofijom istorije*. Iako spekulativno po karakteru (na šta su kritički upozoravali još i njegovi savremenici), Hegelovo delo je predstavljalo karakterističan izraz prosvetiteljske ideje o istoriji shvaćenoj kao kontinuirani napredak (u ovom slučaju ka sve većim stepenima slobode).⁹

Proces profesionalizacije historiografije, to jest njeno konstituisanje u naučnu disciplinu tokom 19. stoleća imalo je višestruke posledice – nacionalna država postala je glavni predmet istraživanja i, ujedno, osnovna jedinica analize istorije koja se transformisala u nauku (nem. *Geschichtswissenschaft*). Ovo „ponaučenje“ (*Verwissenschaftlichung*) istorije odredilo je i njenu karakterističnu metodologiju istraživanja kao i njen opšti profil. Nastala u Rankeovom seminaru, „naučna historiografija“ je ubrzo postala svojevrсна nova „paradigma“ istraživanja i pisanja istorije koju su sledile sve evropske (a zatim i vanevropske) nacionalne historiografije. Zasnovana na postavkama nemačkog istorizma koji je državu, shvaćenu kao osoben „istorijski individualitet“, smatrao središnjom kategorijom istorijskog života, tradicionalna politička istorija bila je usmerena na rekonstruisanje pojedinačnih i neponovljivih događaja iz domena političkih i diplomatskih odnosa te delovanja „velikih ličnosti“ istorijskog života.¹⁰ Iako se Ranke (Leopold von Ranke, 1795–1886), u suton karijere, posvetio pisanju *Svetske istorije* (uspevši za života da objavi šest da bi posthumno bila objavljena još tri toma), ona više nije korespondirala sa glavnim tokovima niti nemačke niti evropske historiografije.¹¹ Naime, od druge polovine 19. veka profesionalni istoričari više nisu bili zainteresovani za istoriju koja bi prevazilazila okvire nacionalnih država niti su raspolagali odgovarajućom metodologijom za takva istraživanja.¹² Odatle je bavljenje svetskom istorijom izgubilo legitimitet unutar akademskih krugova i bilo je prepušteno amaterima.¹³ Iako zadugo proggnano iz vidokruga istoričara, bavljenje svetskom istorijom nije u potpunosti iščezlo – osim amatera, te usamljenih istoričara poput neshvaćenog Karla Lamprehta (Karl Lamprecht, 1856–1915) kome je pošlo za rukom da na Univerzitetu u Lajpcigu osnuje Institut za proučavanje kulturne i svetske istorije¹⁴ – njome

⁹ Lazar Atanasković, *Hegel i problem pisanja istorije. Doktorska disertacija* (Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021).

¹⁰ Georg G. Iggers, *Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zur Gegenwart* (München: DTV, 1971), 86–119; Friedrich Jaeger, Jörn Rüsen, *Geschichte des Historismus: eine Einführung* (München: C. H. Beck, 1992).

¹¹ Leopold von Ranke, *Weltgeschichte*, Bd. I–IX (Leipzig: Duncker & Humblot, 1881–1888). Up. Mihael Antolović, *Istoriografija i politika. Intelektualna biografija Fridriha Majnekea* (Beograd: Albatros Plus, Institut za evropske studije, 2017), 31–42; Georg G. Iggers, *Od istorizma do postmodernizma. Izabrani istoriografski ogledi* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2019), 125–133.

¹² Up. Philipp Müller, *Kopf und Herz. Die Forschungspraxis von Johann Gustav Droysen* (Göttingen: Wallstein, 2023).

¹³ J. Osterhammel, „World History“, 93.

¹⁴ Up. Luise Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung zwischen Wissenschaft und Politik* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984).

su se na prelazu 19. i 20. stoleća bavili neki od najistaknutijih poslenika na području društvenih i humanističkih nauka. Tako su rodonačelnici nemačke sociologije, Verner Zombart (Werner Sombart, 1863–1941) i Maks Veber (Max Weber, 1864–1920), proučavali nastanak kapitalizma kao globalnog fenomena, odnosno komparativni razvoj društava i svetskih religija.¹⁵

Raspad multinacionalnih imperija – Ruskog i Osmanskog carstva te Habzburške monarhije – i stvaranje novih nacionalnih država u Evropi nakon Prvog svetskog rata pružili su dodatni podsticaj etnocentričnim koncepcijama, te je međuratno razdoblje sa pravom označeno kao vreme kada je istoriografski nacionalizam dosegao vrhunac uticajnosti. Iako je pobjeda komunizma u sovjetskoj Rusiji podstakla snažan razvoj marksističke istoriografije ona je – uprkos svome načelnom internacionalizmu – i dalje ostala čvrsto vezana za okvire nacionalne države.¹⁶ U takvim okolnostima, sasvim izvan istoriografskog *mainstream*-a objavljena su dva, uprkos svojoj obimnosti, vrlo uticajna dela – *Propast Zapada* (1918/1922)¹⁷ Osvalda Špenglera (Oswald Spengler, 1880–1936) i *Istraživanje istorije* (1934/1961)¹⁸ Arnolda Tojnbija (Arnold Toynbee, 1889–1975). Između Špenglera i Tojnbija postoje temeljne i jasno uočljive razlike – dok je u prostornom pogledu fokus prvoga na evropskom Zapadu i njegovim mediteranskim i judeo-rimskim izvorištima drugi pokušava da obuhvati čitavu planetu; dok prvi u svojoj „uporednoj morfologiji svetske istorije“ naročitu ulogu pripisuje „duši“ tj. psihološkim činiocima, drugi ključnu ulogu pridaje različitim vrstama interakcija između prirodne sredine i ljudskog društva kao i uzajamnom dejstvu različitih društava. Uprkos tome, i Špengler i Tojnbi zagovaraju ciklično viđenje ljudske istorije odbacujući shvatanje koje u istoriji vidi linearno i svrhovito napredovanje ka određenom, sve višem cilju. Osim toga, obojica svoj predmet proučavanja razumevaju kao autarkičnu i zaokruženu celinu – kod Špenglera je reč o „kulturi“ a kod Tojnbija o 21 „civilizaciji“. Naposljetku, obojica autora tragaju za ponavljajućim pravilnostima u svetskoj istoriji nastojeći da proniknu u njene skrivene pokretačke mehanizme. Stoga su i Špengler i Tojnbi – pokušavajući da utvrde zakone po kojima se odvija „uspon i pad“ kultura, odnosno civilizacija a odatle i da predvide njihovu budućnost – bili zastupnici osobene vrste izrazito determinističkog i istoriozofskog tumačenja svetske istorije. Ipak, i pored svih slabosti nesumnjivo je da su oni doprineli očuvanju interesovanja za svetsku istoriju u vremenu obeleženom istoriografskim nacionalizmom kao i da su – uključivši u svoja razmatranja čitav niz činilaca koji su

¹⁵ Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, Bd. I–II (Leipzig: Duncker & Humblot, 1902); Max Weber, „Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus“, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 20 (1904), 1–54; Bd. 21 (1905), 1–110.= Max Weber, *Protestantska etika i duh kapitalizma* (Sarajevo: „Veselin Masleša“, „Svjetlost“, 1989).

¹⁶ Stefan Berger with Christoph Conrad, *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015), 226–284.

¹⁷ Oswald Spengler, *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, I–II (Wien: Braumüller, München: C. H. Beck, 1918, 1922).

¹⁸ Arnold Toynbee, *A Study of History*, Vol. I–XII (Oxford: Oxford University Press, 1934, 1939, 1954, 1959, 1961).

izmicali pažnji tradicionalne političke istorije – zaslužni za širenje predmeta istorijskog istraživanja na područja ekonomskog, društvenog i intelektualnog života.¹⁹

Drugi značajan pravac u razvoju istorijskog mišljenja koji je bio usmeren na prevazilaženje fragmentacije istorijskih znanja kao i uskih nacionalno-političkih granica u proučavanju prošlosti inicirao je početkom 20. stoleća francuski filozof Anri Ber (Henri Berr, 1863–1954) pokrenuvši *Časopis za istorijsku sintezu* (*Revue de synthèse historique*) a zatim i voluminoznu ediciju *Evolucija čovečanstva* (*L'Évolution de l'humanité*).²⁰ U ukupno 100 tomova Berova edicija pokušala je da prikaže razvoj čovečanstva od njegovih praistorijskih početaka do savremenih dana. Autori, među kojima su bila mnoga istaknuta imena francuske historiografije ali i drugih društvenih i humanističkih nauka, pružili su, uprkos različitim pristupima, nesporno najznačajniji pregled svetske istorije koji je nastao tokom prve polovine 20. veka.²¹ Edicija na nemačkom jeziku sa sličnim ciljem ali znatno skromnijeg obima objavljena je početkom 30-ih godina pod uredništvom uglednog istoričara Valtera Geca (Walter Goetz, 1867–1958), profesora opšte istorije na Filozofskom fakultetu u Lajpcigu. Reč je o desetotomnoj sintezi svetske istorije pod nazivom *Propileji – svetska istorija: razvoj čovečanstva u društvu i državi, privredi i duhovnom životu* (1931–1933).²² Jedna vrsta zapadnonemačkog odgovora na Berov poduhvat, između 1965. i 1983, objavljena je *Fišerova svetska istorija* (*Fischer Weltgeschichte*).²³ Ona je sa pozicija socijalne/društvene istorije, koja je tada bila u punom zamahu, pokušala da pruži pregled celokupne istorije čovečanstva u ukupno 36 tomova. Sa oficijelnih pozicija marksizma-lenjinizma, kao „jedinog naučnog staništa“ nadmoćnog u odnosu na „buržoasku“ koncepciju istorije, pogled na svetsku istoriju pružila je i sovjetska historiografija. Tokom druge polovine 1950-ih i prve polovine 1960-ih u izdanju Akademije nauke SSSR-a objavljena je desetotomna *Vsemirna istorija*.²⁴ Kao kolektivno delo brojnih autora ona je, iako sa snažnim ideološkim obeležjem, donela faktografski bogat pregled istorije čovečanstva od praistorije do sredine 20. stoleća i predstavljala je, ujedno, i najznačajniji doprinos marksističke historiografije pisanju svetske istorije. Naposljetku, voluminozna edicija *Istorija čovečanstva. Kulturni i naučni razvoj* (*History of Mankind. Cultural and Scientific Development*, I–VI, 1963–1976) u izdanju UNESCO-a, imala je za cilj da pruži opšteprihvatljivo tumačenje istorije čovečanstva oštro podeljenog međusobno suprotstavljenim ideologijama

¹⁹ Up. Smilja Tartalja, *Skriveni krug. Obnova ciklizma u filozofiji istorije* (Beograd: „Ideje“, 1976, 1998²).

²⁰ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 2001), 204. Iscrpan uvid u Berovu biografiju i delatnost pruža: Peter Schöttler, *Die 'Annales'-Historiker und die deutsche Geschichtswissenschaft* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2015), 134–149.

²¹ J. Osterhammel, „World History“, 98.

²² Walter Goetz (Hrsg.), *Propyläen Weltgeschichte: Der Werdegang der Menschheit in Gesellschaft und Staat, Wirtschaft und Geistesleben*, Bd. I–X (Berlin: Propyläen, 1931–1933).

²³ *Fischer Weltgeschichte*, Bd. I–XXXVI (Frankfurt am Main: Fischer, 1965–1983).

²⁴ *Vsemirna istorija*, gl. red. E. M. Žukov, I–X (Moskva: GIPL, 1955–1965).

Hladnog rata. Stoga je težište u interpretaciji svih epoha evropske i svetske istorije bilo usmereno ka društvenim i ekonomskim odnosima te kulturnim i naučnim dostignućima kao zajedničkoj civilizacijskoj baštini čovečanstva.²⁵ Iako su pomenute edicije predstavljale značajan pomak u pravcu prevazilaženja tradicionalne evropocentričnosti svojstvene modernoj historiografiji, njima je nedostajalo unutrašnje jedinstvo budući da, iako zamišljene kao sinteze, one to u stvari nisu bile već su predstavljale kolekcije studija pojedinačnih autora posvećenih određenim temama.

Stoga je, uprkos ovim vrednim nastojanjima, nesumnjivo najznačajniji doprinos obnavljanju interesovanja za svetsku istoriju tokom druge polovine 20. stoleća pružila francuska historiografska škola *Anala*. Već su njeni „očevi osnivači“, Mark Blok (Marc Bloch, 1886–1944) i Lisjen Fevr (Lucien Febvre, 1878–1956), i sami pod neposrednim uticajem Berovih ideja, objavili neka od svojih prevratničkih dela upravo u njegovoj ediciji *Evolucija čovečanstva*: tako je Blokovo *Feudalno društvo*, u kome je u praksi prikazao svoj program komparativne istorije, objavljeno u dve knjige 1939. i 1940. kao 34. tom ove edicije. Ipak, ključni doprinos razvoju svetske istorije pružio je Fernan Braudel (Fernand Braudel, 1902–1985) svojom, u metodološkom pogledu sasvim inovativnom, sintezom istorije Sredozemlja pod nazivom *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II* (1949)²⁶ a još više voluminoznom studijom o nastanku kapitalizma *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka* (I–III, 1967–1979).²⁷ Deleći sa Tojnbijem ideju o civilizaciji kao jedinici istorijske analize, Brodel joj je pristupao sa stanovišta istoričara-geografa zainteresovanog prvenstveno za načine materijalne proizvodnje, ekonomske strukture i procese razmene, jednom rečju za razvitak kapitalizma i društveni preobražaj koji je on doneo tokom Ranog novog veka.²⁸ Pri tome, u kontekstu svetske istorije, od naročite važnosti je Brodelova široko postavljena prostorna perspektiva koja, osim Evrope, uključuje delimično Afriku i velike delove Amerike i Azije. Od značaja je činjenica da se istovremeno, tokom 70-ih i 80-godina 20. veka, unutar istorijske sociologije etablirao uticajan pravac makrosocioloških komparativnih istraživanja koja su imala za cilj da objasne procese društvene promene u vrlo širokom istorijskom i prostornom kontekstu. Ovaj prelaz od „univerzalne istorije ka istorijskoj sociologiji“²⁹ bio je omogućen radovima sociologa kao što

²⁵ Edicija je bila objavljena i na hrvatskom jeziku: *Historija čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj*, sv. I, knj. 1–2; sv. I, knj. 1–3; sv. III, knj. 1–3, sv. IV, knj. 1–4; sv. V, knj. 1–4; sv. VI, knj. 1–4 (Zagreb: Naprijed, 1966–1976).

²⁶ Fernand Braudel, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Époque de Philippe II* (Paris: Armand Colin, 1949). = *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II* (Beograd: Geopoetika; Podgorica: CID, 2001).

²⁷ Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe et XVIIIe siècles*, I–III (Paris: Armand Colin, 1967, 1979). = *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka*, I–III (Beograd: Službeni list SRJ; Novi Sad: Stylos, 2007).

²⁸ Up. Piter Berk, *Francuska istorijska revolucija. Škola Anala 1929–1989* (Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2011), 70–75.

²⁹ Joseph A. Banks, “From Universal History to Historical Sociology”, *British Journal of Sociology*, vol. 4, no. 4, (1989), 521–543.

su Imanuel Volerstin (Immanuel Wallerstein, 1930–2019), Čarls Tili (Charles Tilly, 1929–2008), Majkl Man (Michael Mann, 1942), Teda Skokpol (Theda Skocpol, 1947) te Šmuel Ajzenštat (Shmuel N. Eisenstadt, 1923–2010).³⁰ Nastojeći da objasni nastanak savremenog kapitalističkog sistema Volerstin je, pod neposrednim Brodelovim uticajem, formulisao teoriju svetskog sistema – jedna od njegovih osnovnih teza jeste da je kapitalistički sistem proizvodnje, izvorno nastao u Evropi, tokom 19. stoleća povezao čitav svet u jedan međusobno zavisni sistem u kome se razlikuju društva „centra“, „poluperiferije“ i „periferije“. Budući da je svetski sistem i složene procese koji se unutar njega odvijaju moguće proučavati isključivo kao jednu celinu to ujedno nameće i imperativ sveobuhvatnog, interdisciplinarnog i makropristupa.³¹

U sklopu ovog procesa valja razumeti i konstituisanje svetske istorije kao zasebne historiografske discipline – ona se iznova javila tokom 1960-ih godina unutar historiografskih krugova u SAD i njenim modernim „ocem osnivačem“ se, sa pravom, smatra Vilijam Maknil (William H. McNeill, 1917–2016), ugledni profesor Univerziteta u Čikagu. U svojoj veoma uticajnoj monografiji *Uspom Zapada. Istorija ljudske zajednice* (1963)³² on je bavljenje svetskom istorijom učinio istraživačkim programom koji je, za razliku od Špenglera i Tojnbija, imao čvrstu empirijsku podlogu.³³ Služeći se konceptom „civilizacije“ Maknil je svoju pažnju usredsredio na međusobne kontakte i procese kulturnog transfera između različitih civilizacija videći u njima glavne pokretačke mehanizme svetske istorije. Upravo su dodiri i prožimanja sa drugim civilizacijama predstavljali činioce koji su, iz Maknilove vizure, omogućili „uspon Zapada“. Ovaj pristup on je primenio i u radovima koji su usledili pri čemu je, vremenom, nijansirao pojedina shvatanja.³⁴ Na nešto tradicionalniji način, svetskom istorijom istrajno se bavio i Leften S. Stavrijanos (1913–2004) – izvorno formiran kao stručnjak za istoriju Balkana on je od početka 1960-ih težište svojih interesovanja preusmerio kao svetskoj istoriji.³⁵

Postepeno etabliranje svetske istorije bilo je dodatno omogućeno i preusmeravanjem istorijskih istraživanja na područja izvan Evrope i Severne Amerike: u sklopu tzv. prekomorske istorije (Overseas History) nastala je obimna literatura o istorijskom razvoju Afrike, Azije te o zonama povezivanja i međusobnog uticaja kakve su, u prvom redu, predstavljali Atlantski i Indijski okean.

³⁰ Dobar uvid pružaju: Slobodan Antić, *Izazovi istorijske sociologije. Teorijsko-metodološki problemi proučavanja evolucije predgrađanskih društava* (Beograd: Institut za političke studije, 1995), 46–60; Denis Smit, *Uspom istorijske sociologije* (Beograd: Zavod za udžbenike, 2001); Pavle Milenković (prir.), *Istorijska sociologija. Sociološka hrestomatija* (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2009).

³¹ Immanuel Wallerstein, *Savremeni svjetski sistem* (Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1986).

³² William H. McNeill, *The Rise of the West. A History of the Human Community* (Chicago: University of Chicago Press, 1963).

³³ J. Osterhammel, „World History“, 101.

³⁴ Usp. William H. McNeill, „The Rise of the West after Twenty-Five Years“, *Journal of World History*, vol. 1, (1990), 1–21.

³⁵ Leften Stavrianos et. al., *Readings in World History* (Boston: Allyn and Bacon, 1962); Leften Stavrianos, *Lifelines from our past: a new world history* (New York: Pantheon Books, 1989).

Važan podsticaj u ovom pravcu pružili su svojim istraživanjima i Filip D. Curtin (Philip D. Curtin, 1922–2009), vodeći istraživač Afrike i autor prevratničke knjige posvećene trgovini robljem na Atlantiku,³⁶ kao i Maršal G. S. Hodžson (Marshall G. S. Hodgson, 1922–1968), stručnjak za islam i arapski svet te dosledni kritičar historiografskog evropocentrizma.³⁷ Ovo je, pak, bilo podstaknuto procesom dekolonizacije i pojavom novih država na pozornici međunarodne politike.³⁸ Porast interesovanja za svetsku istoriju, međutim, nije bio podstaknut samo kritikom evropocentrizma u historiografiji i pojavom novih istraživačkih područja već i vanakademske razlozima – zahtevima studenata (među kojima je bilo sve više onih koji nisu bili evropskog porekla) da se, osim sa „istorijom zapadne civilizacije“ (kako se nazivao predmet koji se tradicionalno predavao na univerzitetima u SAD), upoznaju i sa istorijom vanevropskih naroda. Svetska istorija je, osim toga, sve više dobijala na značaju i s obzirom na ulogu SAD kao jedne od dve supersile u hladnoratovskom svetu. Sadejstvo ovih činilaca uslovlilo je da se svetska istorija kao akademski predmet pojavi upravo unutar historiografskih krugova u SAD. U sklopu ovog procesa središnja profesionalna organizacija istoričara u SAD – Američko istorijsko udruženje (American Historical Association) – organizovala je 1982. prvi naučni skup posvećen svetskoj istoriji da bi naredne 1983. osnovala i Udruženje za svetsku istoriju (World History Association), kao jednu od svojih podružnica. Osnivanjem specijalizovanog glasila *Journal of World History* 1990. nova disciplina se u potpunosti konstituisala da bi tokom naredne tri decenije doživela neviđenu ekspanziju kako u pogledu broja američkih univerziteta na kojima se ona izučava i istoričara koji se njome bave kao i u pogledu stalno narastajuće historiografske literature iz ove oblasti.³⁹

Dodatni i vrlo važan podsticaj konstituisanju svetske istorije pružila je i pojava komparativne a zatim i transnacionalne istorije. Mark Blok je još tokom međuratnog razdoblja ukazivao na neophodnost poređenja u istorijskim istraživanjima te se on, sa pravom, može smatrati rodonačelnikom komparativne istorije. Međutim, kao poseban teorijsko-metodološki pristup, komparativna istorija se etablirala tek tokom 80-ih godina 20. veka, prvenstveno unutar pojedinih oblika društvene/socijalne istorije sa ciljem uočavanja sličnosti i razlika u istorijskom razvoju pojedinih fenomena posmatranih najčešće unutar okvira dve ili više nacionalnih država ili, što je bio ređi slučaj, unutar različitih „civilizaci-

³⁶ Philip D. Curtin, *The Atlantic Slave Trade: A Census* (Madison and London: University of Wisconsin Press, 1969).

³⁷ Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*, vol. 1–3 (Chicago: The University of Chicago Press, 1974).

³⁸ Usp. Henk Wesseling, „Overseas History”, in: *New perspectives on Historical Writing*, ed. by Peter Burke (University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 1992), 71–96; Kenneth Pomeranz, Daniel A. Segal, „World History. Departures and Variations”, in: *Companion to World History*, ed. by Douglas Northrop (Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012), 15–31, posebno 20–21.

³⁹ K. Pomeranz, D. A. Segal, „World History. Departures and Variations”, 19.

ja“.⁴⁰ Po okončanju Hladnog rata i na talasu osnaženog procesa evropskog ujedinjenja, konstituisala se i transnacionalna istorija. Iako ne postoji jedna opšte-prihvaćena definicija ove discipline, nesumnjivo je da ona svoje težište usmerava ka procesima koji prevazilaze okvire nacionalnih država, odnosno, prema rečima Dejvida Telena (David Thelen), ona nastoji da istraži kako su se „ljudi, ideje, institucije i kulture kretali iznad, ispod, kroz i pored nacionalne države kao i unutar nje same“.⁴¹ Ovo posebno budući da za mnoge društvene, ekonomske, religijske, intelektualne ali i ekološke i biološke procese, nacionalne granice predstavljaju „veštačku prepreku za razumevanje života i istorije“.⁴² I pored postojećih razlika u metodološkim pristupima, i komparativnu i transnacionalnu istoriju odlikuje izrazito insistiranje na prevazilaženju tradicionalne etnocentričnosti kako evropskih tako i vanevropskih historiografija i odbacivanje nacionalne države kao neodgovarajuće kategorije za istorijsku analizu. Iako ne predstavlja dominantnu paradigmu ni u jednoj razvijenoj istorijskog kulturi, komparativna i transnacionalna istorija – zajedno sa svojim novijim podvrstama u vidu tzv. „ukrštene“ (fr. *histoire croisée*), „povezane“ (eng. *connected history*) i „isprepletane“ istorije (eng. *entangled history*) – otvorile su novo, teorijski utemeljeno i izrazito samorefleksivno polje istraživanja veza, dinamičnih i višestrukih procesa interakcija, prožimanja, umrežavanja, zatim transfera znanja i praksi između različitih društava kao i rezultata ovih procesa u vidu bezbrojnih mešovitih/hibridnih društvenih i kulturnih formi. Uprkos relativno ograničenoj recepciji, ovo područje istraživanja se tokom poslednje tri decenije etabliralo kao izuzetno plodan pravac u savremenoj historiografiji⁴³ dok svojevrstan presek aktuelnog stanja u njemu predstavlja *Rečnik transnacionalne istorije* (2009), u izdanju

⁴⁰ Drago Roksandić (ur.), *Uvod u komparativnu historiju* (Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2004); Stefan Berger, “Comparative History”, in: *Writing History. Theory and Practice*, ed. Stefan Berger, Heiko Feldner and Kevin Passmore (London: Arnold, 2003), 161–179.

⁴¹ David Thelen, “The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History”, *The Journal of American History*, vol. 86, no. 3: The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History: A Special Issue (1999), pp. 965–975, na ovome mestu 967.

⁴² *Isto*, 969.

⁴³ Dobar pregled pružaju: Margrit Pernau, *Transnationale Geschichte* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011); Akira Iriye, *Global and Transnational History. The Past, Present and Future* (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2013); Heinz-Gerhard Haupt and Jürgen Kocka (eds.), *Comparative and Transnational History: Central European Approaches and New Perspectives* (New York: Berghahn, 2010). Videti i: C. A. Bayly, Sven Beckert, Matthew Connelly, Isabel Hofmeyr, Wendy Kozol, “AHR Conversation: On Transnational History”, *The American Historical Review*, vol. 111, no. 5, (2006), pp. 1441–1464; Philipp Gassert, “Transnationale Geschichte”, Version: 2.0, in: *Docupedia-Zeitgeschichte*, 29. 10. 2012. DOI: <http://dx.doi.org/10.14765/zzf.dok.2.255.v2>; Klaus Kiran Patel, “Transnationale Geschichte“, Europäische Geschichte Online (EGO), hg. vom Institut für Europäische Geschichte (IEG), Mainz 2010-12-03. URL: <http://www.ieg-ego.eu/patelk-2010-de>; Akira Iriye, “Transnational History”, *Contemporary European History*, vol. 13, no. 2, (2004), pp. 211–222. DOI: <https://doi.org/10.1017%2FS0960777304001675>. O „istoriji ukrštanja“, odnosno, „istoriji isprepletanja“ videti: Michael Werner and Bénédicte Zimmermann, “Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity”, *History and Theory*, vol. 45, no. 1, (2006), 30–50; Zrinka Blažević, Tihana Kušter, „Historijska isprepletanja danas: teorijska polazišta i istraživačke perspektive“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 51, 1, (2020), 13–36.

ugledne izdavačke kuće *Palgrave Macmillan*, koji su uredili Akira Irije (Akira Iriye, 1934) i Pjer-Iv Sonije (Pierre-Yves Saunier, 1963). Okupivši brojne autore sa svih kontinenata oni su *Rečnik* organizovali u vidu 450 odrednica posvećenih najznačajnijim temama i problemima transnacionalne istorije.⁴⁴ Uspeh ovog pionirskog poduhvata (koji nije sledio model brojnih naučno-popularnih „enciklopedija svetske istorije“) podstakao je, zatim, izdavača da pokrene i posebnu ediciju posvećenu transnacionalnoj istoriji.⁴⁵

Na prelomu milenijuma, svetska istorija je prihvatila i sintetizovala raznovrsne pristupe komparativne i transnacionalne istorije sa načelnim ciljem da se istorijska nauka pozicionira „s one strane nacionalne države“.⁴⁶ Sledeći jednog od njenih najznačajnijih predstavnika, Džerija Bentlija (Jerry Bentley, 1949–2012), moguće je uočiti barem nekoliko karakterističnih tema i pristupa svetskoj istoriji:⁴⁷ na tragu Volerstinove teorije svetskog sistema čitav jedan pravac istražuje tzv. *interkulturalnu distribuciju roba i usluga* kao što su trgovina prehrambenim proizvodima, plemenitim metalima ili robovima povezana u lanac razmene širom planete tokom dugih vremenskih razdoblja. Za razliku od ranije usmerenosti na civilizacije, društva i kulture, drugi pristup težište postavlja na najrazličitije vrste *veza* – ekonomske, trgovinske i demografske te veze između čoveka i prirodne sredine. Odatle ovaj pristup promoviše i novu metodologiju istraživanja koja uključuje širok spektar raspoloživih nearhivskih izvora koji obezbeđuju ne samo društvene već i prirodne nauke poput paleontologije, evolucione biologije, klimatologije, medicine itd.⁴⁸ Treći pristup usredsređen je na *biološku difuziju i razmenu* i predstavlja neposredan izraz povećane svesti o značaju zaštite prirodne sredine i, uopšte, važnosti ekološke dimenzije ljudskog postojanja. Odatle u njemu preovlađuju teme poput velikih epidemija, njihovog širenja i suzbijanja, transkontinentalnog prenošenja različitih biljnih i životinjskih vrsta te njihovog povratnog uticaja na ljudska društva. Četvrti pristup pretežno istražuje procese *kulturne razmene* tako da naročitu pažnju posvećuje susretanju različitih kulturoloških tradicija (uključujući i nauku i tehnologiju), njihovom transferu, adaptaciji i aporijaciji. Pri tome, postkolonijalna misao koju je inicirao Edvard Said (Edward Said, 1935) naročito je doprinela analizi različitih oblika difuzije i transfera ideja i pojmovnog aparata videći u njemu, po pravilu, sredstvo evropske hegemonije nad indogenim kulturama Azije,

⁴⁴ Akira Iriye and Pierre-Yves Saunier (eds.), *The Palgrave Dictionary of Transnational History* (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2009).

⁴⁵ Reč je o ediciji: *Palgrave Macmillan Transnational History*. Vid. <https://link.springer.com/series/14675> (pristupljeno 29. 1. 2023).

⁴⁶ Jürgen Osterhammel, *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats: Studien zu Beziehungsgeschichte und Zivilisationsvergleich* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001); Jürgen Osterhammel, “Transnationale Gesellschaftsgeschichte: Erweiterung oder Alternative?“, *Geschichte und Gesellschaft*, 27, 3, (2001), 464–479.

⁴⁷ Jerry H. Bentley, “The New World History”, in: *A Companion to Western Historical Thought*, ed. by Lloyd Kramer and Sarah Maza (Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 2002), 393–416.

⁴⁸ Videti, na primer: Džared Dajmond, *Puške, mikrobi i čelik: sudbine ljudskih društava* (Beograd: Laguna, 2022).

Afrike i Amerike.⁴⁹ U neposrednoj vezi sa time je i pristup koji u svetskoj istoriji proučava prvenstveno *evropski kolonijalizam i imperijalizam* i njihovo nasleđe, kako u materijalnom tako i intelektualnom domenu. Poseban doprinos istraživanju ovih tema pružili su radovi o evropskom kolonijalizmu i njegovom odnosu prema Kini, Indiji, Japanu te Aziji i Africi.⁵⁰

Dobar uvid u dominantna teorijsko-metodološka usmerenja, noseće probleme istraživanja, njihove glavne protagoniste, ostvarene rezultate te izazove sa kojima se suočava svetska istorija pružaju dva priručnika čiji su autori, odnosno priređivači, i sami vodeći autoriteti u ovoj oblasti: reč je o delu *Upravljanje svetskom istorijom. Istoričari stvaraju globalnu prošlost* (2003)⁵¹ čiji je autor Patrik Maning (Patrick Manning, 1941) te o sveobuhvatnom *Priručniku za svetsku istoriju* (2012) koji je uredio Douglas Nortrop (Douglas Northrop, 1967).⁵² Dok pomenuti priručnici predstavljaju neophodno polazište za upoznavanje sa svetskom istorijom kao historiografskom disciplinom, po svoj prilici najslikovitije svedočanstvo o njoj samoj pružaju tri voluminozne edicije koje ujedno predstavljaju i krunu istraživačkih nastojanja čitave jedne generacije istoričara ovog usmerenja – u prvom redu, reč je o *Berkširskoj enciklopediji svetske istorije* (I–VI, 2005) pod glavnim uredništvom pionira ovog žanra Vili-jama Maknila i sauredništvom Džerija Bentlija, Dejvida Kristijana (David Christian, 1946), Ralfa Kroazjea (Ralph C. Croizier, 1935), Hajdi Rop (Heidi Ropp, 1940) i Džudit Cinsler (Judith P. Zinsser, 1943).⁵³ U ukupno 538 najvećim delom strogo problemski izabраних одредница nastoji se obuhvatiti celokupna prošlost – od „Velikog praska“ do savremenog doba. Stoga ova enciklopedija, osim prostornih i hronoloških odrednica, sadrži veliki broj odrednica o trgovini, sukobima, kulturnim kontaktima, evoluciji i ekologiji, oblicima vlasti, politici i međunarodnim odnosima, zatim demografiji, migracijama i bolestima, kulturi i idejama, tehnologiji, nauci i komunikacijama, društvenim pokretima, kao i samim disciplinama koje se bave svetskom istorijom. Ujedno, ona svojom strukturom i sadržajem predstavlja svojevrsni spomenik onoj vrsti istorijske erudicije koju je istrajno zastupao Maknil. Za razliku od ove tematski uređene enciklopedije dve velike edicije imaju za cilj da na sveobuhvatan i jezgrovit način prikažu

⁴⁹ Up. Edvard Said, *Orijentalizam* (Beograd: XX vek, 2000).

⁵⁰ Pored ostalih: K. N. Chaudhuri, *Trade and civilisation in the Indian Ocean: an economic history from the rise of Islam to 1750* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985); K. N. Chaudhuri, *Asia before Europe: economy and civilisation of the Indian Ocean from the rise of Islam to 1750* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); Iriye Akira and Warren I. Cohen (eds.), *The United States and Japan in the Postwar World* (Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1989); Iriye Akira and Warren I. Cohen (eds.), *The Great Powers in East Asia, 1953-1960* (New York, NY: Columbia University Press, 1990); Iriye Akira, *China and Japan in the Global Setting* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992).

⁵¹ Patrick Manning, *Navigating World History: Historians Create a Global Past* (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

⁵² Douglas Northrop (ed.), *Companion to World History* (Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012).

⁵³ William McNeill (ed.), *Berkshire Encyclopedia of World History*, Vol. 1-6 (Great Barrington, Massachusetts: Berkshire Publishing Group, 2005).

istoriju sveta od praistorije do savremenog doba. Reč je o *Kembričkoj svetskoj istoriji* (I–VII, 2015) pod uredništvom Meri Vizner-Henks (Merry Wiesner-Hanks, 1952),⁵⁴ odnosno o *Istoriji sveta* (I–VI, 2012–2023) koju izdaju nemački izdavač C. H. Beck i američki Harvard University Press a čiji su glavni urednici Akira Irije i Jirgen Osterhamel.⁵⁵ I pored razlika u koncepciji i pristupu, obe sinteze odlikuje vanredno visok stepen historiografske refleksivnosti, enormna erudicija omogućena rezultatima istraživanjima ostvarenih tokom prethodnih decenija, izrazita analitičnost, prevazilaženje tradicionalne evropocentričnosti te odsustvo bilo kakve vrste teleološkog i determinističkog razumevanja istorije. U obe edicije pažljivo su iznova promišljeni i redefinisani prostori svetske istorije dok je naročita pažnja posvećena istorijskim (ekonomskim, socijalnim i kulturološkim) strukturama, obrascima promena, modelima kulturnih interakcija te procesima transfera i razmene. Naposljetku, uprkos tome što su obe edicije rezultat rada brojnih autora, one najvećim delom predstavljaju koherentnu, međusobno povezanu i logički zaokruženu celinu što je već, samo po sebi, ogromno postignuće kada je reč o ovako voluminoznim i ambiciozno zamišljenim historiografskim sintezama.

Međutim, ono šta pada u oči jeste da autori često svoj pristup izjednačavaju sa pristupom globalne istorije, mlađe „sestrinske discipline“ svetske istorije, koja se formalno konstituisala tek na početku novog milenijuma osnivanjem časopisa *Journal of Global History* (2006) kao zajedničkog izdanja prestižne London School of Economics i Cambridge University Press-a.⁵⁶ Iako se u anglofonom svetu izrazi „svetska“ i „globalna“ istorija neretko upotrebljavaju kao sinonimi, u ostalim historiografijama (naročito nemačkoj) pravi se relativno jasna razlika između ova dva pojma. Sa druge strane, globalna istorija se ponekad poistovećuje sa istorijom globalizacije. Imajući u vidu ove nedoumice, o tome šta je globalna istorija i po čemu se ona razlikuje od svetske istorije najbolje svedoči sud upravo Jirgena Osterhamela (Jürgen Osterhammel, 1952),

⁵⁴ Merry Wiesner-Hanks (ed.), *The Cambridge World History*. Vol. 1: *Introducing World History, to 10,000 BCE*. Ed. by David Christian. Vol. 2: *A World with Agriculture, 12,000 BCE–500 CE*. Ed. by Graeme Barker and Candice Goucher. Vol. 3: *Early Cities in Comparative Perspective, 4000 BCE–1200 CE*. Ed. by Norman Yoffee. Vol. 4: *A World with States, Empires and Networks 1200 BCE–900 CE*. Ed. by Craig Benjamin. Vol. 5: *Expanding Webs of Exchange and Conflict, 500 CE–1500 CE*. Ed. by Benjamin Z. Kedar and Merry E. Wiesner-Hanks. Vol. 6: *The Construction of a Global World, 1400–1800 CE*. Part 1: *Foundations*. Part 2: *Patterns of Change*. Ed. by Jerry H. Bentley, Sanjay Subrahmanyam and Merry E. Wiesner-Hanks. Vol. 7: *Production, Destruction, and Connection, 1750 – Present*. Part 1: *Structures, Spaces, and Boundary Making*. Part 2: *Shared Transformations?* Ed. by John R. McNeill and Kenneth Pomeranz (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

⁵⁵ Akira Iriye, Jürgen Osterhammel (Hrsg.), *Geschichte der Welt*. Band 1: *Vor 600. Frühe Zivilisationen*. Hrsg. v. Hans-Joachim Gehrke. Band 2: *600-1350. Geteilte Welten*. Hrsg. v. Daniel König. Band 3: *1350-1750. Weltreiche und Weltmeere*. Hrsg. v. Wolfgang Reinhard. Band 4: *1750-1870. Wege zur modernen Welt*. Hrsg. v. Sebastian Conrad und Jürgen Osterhammel. Band 5: *1870-1945. Weltmärkte und Weltkriege*. Hrsg. v. Emily S. Rosenberg. Band 6: *1945 bis heute. Die globalisierte Welt*. Hrsg. v. Akira Iriye (München: C.H. Beck, 2012-2023).

⁵⁶ Vid. Patrick O'Brien, "Historiographical traditions and modern imperatives for the restoration of global history", *Journal of Global History*, vol. 1, (2006), 3–39.

jednog od najistaknutijih (ako ne i najistaknutijeg) predstavnika ovog pravca u savremenoj historiografiji. Prvo, nesumnjivo je da je globalna istorija nastala pod neposrednim uticajem same globalizacije i obimnih teorija koje su o ovom procesu nastale na prelomu 20. i 21. stoleća. Prihvativši, (iako u pojednostavljenoj formi), pojamovnu aparaturu koju su nudile ove teorije, globalna istorija je istovremeno usvojila i inovativne metode socijalne i kulturne istorije ostvarivši jednu vrstu njihove sinteze. Međutim, u odnosu na srodne pristupe transnacionalne i svetske istorije, globalna istorija se razlikuje prvenstveno svojim predmetom i hronološkim okvirom istraživanja, kao i osobenim pristupom tj. perspektivom iz koje posmatra i tumači istorijske događaje, pojave i procese.⁵⁷ Naime, iako je i njeno težište na onim (političkim, ekonomskim, društvenim, kulturološkim) procesima koji prevazilaze nacionalne, regionalne ili kontinentalne granice, ono što, prema Osterhamelu, predstavlja *differentia specifica* globalne istorije jeste činjenica da je ona „manje zainteresovana za endogenu dinamiku“ a više za uticaj spoljašnjih sila. Jednostavnije rečeno, predmet globalne istorije predstavljaju „transformativne veze“ čiju jednu vrstu čini upravo i tekući proces globalizacije.⁵⁸ Imajući u vidu ovu činjenicu neopravdano je poistovećivanje globalne istorije sa istorijom globalizacije kako to, pored ostalih, čini Brus Mazliš (Bruce Mazlish, 1923–2016) tvrdeći da je novo „globalno doba“ otpočelo 70-ih godina 20. veka.⁵⁹ Time dolazimo i do druge specifične odlike globalne istorije – njenog hronološkog okvira. U odnosu na svetsku i transnacionalnu istoriju, globalna istorija zahvata probleme i procese znatno kraćeg vremenskog obima koji retko prevazilazi nekoliko decenija ili jedno stoleće i, drugo, ona je ograničena na razdoblje Novog veka, grubo uzevši od kraja 15. i početka 16. stoleća, od kada je svet, zahvaljujući geografskim otkrićima i ekspanziji evropskih sila, počeo da se integriše u jednu međusobno zavisnu celinu.

Budući da globalna istorija ne predstavlja skup svih događaja, pojava i procesa koji su se ikada zbili širom planete, već je usredsređena na probleme značajne za fizički, materijalni ili duhovni život čovečanstva (ili jednog njegovog dela), ona je nužno visoko selektivna. Odatle ono što, prema Osterhamelu, predstavlja drugu važnu osobenost globalnoistorijskog pristupa jeste, u prvom redu, njegovo izrazito oslanjanje na teorijske koncepte i modele. Upućenost na teoriju neophodna je iz više razloga među kojima je od naročite važnosti izbor odgovarajućih vremenskih i prostornih jedinica za analizu pojava i procesa u globalnom kontekstu te, sa time u vezi, i izbora najpodesnijeg interpretativnog pristupa.⁶⁰ Ovo objašnjava i činjenicu da globalnoistorijski pristup odlikuje izraženo korišćenje kategorijalne aparature izvorno razvijene u sociologiji, eko-

⁵⁷ Up. Sebastijan Konrad, *Šta je globalna istorija?* (Beograd: Arhipelag, 2021), 36–56.

⁵⁸ Jürgen Osterhammel, “Global History”, in: *Debating New Approaches to History*, ed. by Marek Tamm and Peter Burke (London: Bloomsbury Academic, 2019), 28.

⁵⁹ Vid. Bruce Mazlish, “Comparing Global History to World History”, *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 28, No. 3, (1998), 385–395.

⁶⁰ Jürgen Osterhammel, “Global History and Historical Sociology”, in: *The Prospect of Global History*, ed. by James Belich, John Darwin, Margret Frenz and Chris Wickham (Oxford, UK: Oxford University Press, 2016), pp. 23–43, na ovom mestu 25–26.

nomiji, demografiji, antropologiji, politikologiji i drugim društvenim naukama. U svakom slučaju, Osterhamel ističe da globalnu istoriju prvenstveno odlikuje osoben ugao posmatranja istorijskih procesa tj. naročiti način istorijskog saznanja koji, u širokim prostornim i vremenskim perspektivama, analizira skrivene, na prvi pogled nevidljive, veze između udaljenih fenomena pri čemu su, osim *poređenja* (comparison), njeni središnji pojmovi *povezanost* (connectivity) i *cirkulacija* (circulation). Stoga ni ona po svome karakteru nije enciklopedijska već je izrazito analitična i problemski usmerena.⁶¹ U prilog tome svedoče i najkarakterističniji pristupi globalne istorije poput *sveobuhvatne istorije* koja određeni predmet istraživanja (poput prehrambenih proizvoda, predmeta za svakodnevnu upotrebu ili pojedinih institucija) posmatra u dužem vremenskom periodu; *istorije globalnih pokreta* kao što su politički i socijalni pokreti, transnacionalne i međunarodne organizacije; *istorije nadmetanja* između pojedinih delova sveta, društvenih i ekonomskih sistema (poput „uspona Zapada“, azijskog „privrednog čuda“, itd.); *istorije mreža* – ekonomskih, trgovačkih, finansijskih, komunikacionih, urbanih itd. te *istorije transfera i povezivanja* koje istražuju delotvorne veze između manjeg broja prostorno udaljenih fenomena.⁶² Imajući u vidu navedenu klasifikaciju, nesumnjivo je da je ona idealnotipskog karaktera budući da se pomenuti pristupi u praksi vrlo retko sreću u svome „čistom obliku“ i istoričari ih, u zavisnosti od predmeta istraživanja ali i ličnih znanja i sklonosti, po pravilu kombinuju. Stoga, budući da ne poseduje opšteprihvaćenu i jedinstvenu metodologiju istraživanja, globalnu istoriju odlikuje, po Osterhamelovom sudu, još i izrazit „metodološki i teorijski *eklektizam*“, mišljenje koje dele i drugi istaknuti istoričari ovog usmerenja.⁶³

Za razliku od nekih drugih pravaca u savremenom istorijskom mišljenju, globalna istorija nije rezultat rada jedne generacije – što pokazuju i biografije nekih od njenih najznačajnijih predstavnika poput Kristofera A. Bejlja (Christopher A. Bayly, 1945–2015), Jirgena Osterhamela (1952), Keneta Pomeranca (Kenneth Pomeranz, 1958), Sebastijana Konrada (Sebastian Conrad, 1966) i Dominika Zaksenmajera (Dominic Sachsenmaier, 1970) – već je rezultat jedne vrste transgeneracijskog dijaloga koji je bio pospešen konjunktrom koju je pružio tekući proces globalizacije. Drugo, područje uže specijalizacije istoričara ovog usmerenja po pravilu je vanevropska istorija što nesumnjivo predstavlja preduslov za bavljenje globalnom istorijom. Tako je Bejli istraživao ne samo stvaranje Britanskog kolonijalnog carstva i mesto koje je Indija zauzimala u njemu već i povratni uticaj koji je indijsko društvo izvršilo na Britaniju,⁶⁴ Osterhamel, Pomeranc i Zaksenmajer su se profilisali prven-

⁶¹ J. Osterhammel, “Global History”, in: *Debating New Approaches to History*, 29–30.

⁶² J. Osterhammel, “Global History and Historical Sociology”, 31–35.

⁶³ J. Osterhammel, “Global History”, in: *Debating New Approaches to History*, 41.

⁶⁴ C. A. Bayly, *Indian Society and the Making of the British Empire* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988); C. A. Bayly, *Imperial Meridian: The British Empire and the World, 1780-1830* (London: Routledge, 1989); C. A. Bayly, *Origins of Nationality in South Asia: Patriotism and Ethical Government in the Making of Modern India* (Oxford: Oxford University Press, 1997).

stveno kao specijalisti za istoriju Kine i njenog odnosa sa velikim evropskim silama⁶⁵ dok se Konrad izvorno formirao kao stručnjak za istoriju Japana.⁶⁶ Pri tome, pada u oči činjenica da istraživanja na području globalne istorije ponajčešće predstavljaju „studije slučaja“ koje, zatim, služe kao empirijska osnova za šire generalizacije.

Kao i u slučaju transnacionalne i svetske tako i bavljenje globalnom istorijom podrazumeva, po pravilu, timski rad istoričara i njihovo umrežavanje na globalnom nivou čemu u prilog govori i izrazit broj kolektivnih monografija i zbornika radova. Nasuprot tome, sinteze napisane iz pera jednog istoričara postoje ali su pre izuzetak nego pravilo. U tom smislu paradigmatični su radovi Kristofera Bejlja *Rađanje modernog sveta 1780–1914: globalne veze i poređenja* (2004)⁶⁷ i Jirgena Osterhamela *Preobražaj sveta. Istorija 19. veka* (2009). Autori ovih dela, koja su u međuvremenu postali svojevrsni „istoriografski klasici“, pružili su sinteze istorije sveta tokom 19. veka. Obojicu autora odlikuje globalni pristup ali se oni razlikuju po zahvaćenom vremenskom okviru, izboru nosećih tema kao i osobenim interpretacijama. Bejljeva sinteza je unekoliko tradicionalnija – već na temelju usvojene periodizacije jasno je da se on opredelio za hronologiju koja je primerena Evropi – i svoju analizu je usredsredio na više središnjih tema poput modernosti, revolucije, industrijalizacije, stvaranja moderne države, religije i ideologije, nauke i tehnologije, nacije i nacionalizma te kolonijalizma i imperijalizma. Kritički vrednujući rezultate dosadašnje historiografije i, uopšte, društvenih nauka, on je pomenute pojave i procese posmatrao u širokom komparativnom kontekstu nastojeći da prikaže kako se svet tokom ovog razdoblja povezao u jedinstvenu celinu. Pri tome, jasno je uočljiva njegova namera da istoriju 19. veka „decentralizuje“ tj. da je ne posmatra isključivo iz perspektive Evrope kao jedinog pokretača političkog, ekonomskog, društvenog i intelektualnog razvoja. Polazeći od tzv. „arhaične globalizacije“ tokom Ranog novog veka, njegova je namera bila da opovrgne tezu o „eksepcionalizmu Evrope“, istakne glavne prekretnice na globalnom nivou, pokaže uzajamni doprinos različitih delova sveta (uključujući i povratni uticaj „periferije“ na

⁶⁵ Jürgen Osterhammel, *Britischer Imperialismus im Fernen Osten. Strukturen der Durchdringung und einheimischer Widerstand auf dem chinesischen Markt 1932-1937* (Bochum: Brockmeyer, 1983); Jürgen Osterhammel, *China und die Weltgesellschaft. Vom 18. Jahrhundert bis in unsere Zeit* (München: C. H. Beck, 1989); Jürgen Osterhammel, *Die Entzauberung Asiens. Europa und die asiatischen Reiche im 18. Jahrhundert* (München: C. H. Beck, 1998); Kenneth Pomeranz, *The Making of a Hinterland: State, Society and Economy in Inland North China, 1853-1937* (Berkeley: University of California Press, 1993); Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000); Dominic Sachsenmaier, *Die Aufnahme europäischer Inhalte in die chinesische Kultur durch Zhu Zongyuan ca. 1616-1660* (Nettetal: Steyler, 2002); Dominic Sachsenmaier, *Global Entanglements of a Man Who Never Traveled: A 17th Century Chinese Christian and his Conflicted Worlds* (New York: Columbia University Press, 2018).

⁶⁶ Sebastian Conrad, *Auf der Suche nach der verlorenen Nation. Geschichtsschreibung in Westdeutschland und Japan, 1945-1960* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999).

⁶⁷ C. A. Bayly, *The Birth of the Modern World 1780-1914: Global Connections and Comparisons* (Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Publishing, 2004).

„centar“) snaženju globalne integracije tokom „dugog 19. veka“ u kojoj je tokom poslednje trećine stoleća tzv. „novi imperijalizam“ velikih evropskih sila i SAD, ipak, imao ključnu ulogu kako u potčinjavanju teritorija, materijalnih resursa i naroda tako i u razmeni ideja, institucija i tehnologija. Stoga je i Prvi svetski rat, iz Bejljeve perspektive, predstavljao logičnu posledicu ekonomskih, političkih i kulturoloških sukoba evropskih sila širom planete uzrokovanih njihovim neujednačenim razvojem i različitim strategijama prilagođavanja strukturalnim promenama bez presedana u ranijoj istoriji.⁶⁸

Osterhamelov pristup je drugačiji – prvo, hronološki okviru 19. stoleća su fluidni i otvoreni i (u zavisnosti od pojedinih delova sveta) obuhvataju razdoblje od sredine 18. sve do sredine 20. veka sežući u pojedinim slučajevima čak do savremenog doba. Odatle i Prvi svetski rat, nasuprot uobičajenim periodizacijama, ne predstavlja nikakav graničnik između epoha. Drugo, osim neuobičajeno visokog stepena teorijske samorefleksivnosti (on, pored ostalog, iscrpno preispituje mesto 19. veka u kolektivnom sećanje kao i vremenske i prostorne kategorije), istaknute odlike Osterhamelovog pristupa predstavljaju još i inter- i transdisciplinarnost (gotovo da ne postoji društvena i humanistička disciplina čije rezultate on nije ugradio u svoja tumačenja pri čemu se naročito oslanjao na istorijsku sociologiju) kao i izrazito korišćenje istorijskih poređenja. Na ovim osnovama, Osterhamel je svoju sintezu predstavio unutar osam sintetički prikazanih „panorama“ stvarnosti (demografija, životni standard, gradovi, pogranične oblasti, imperije i nacionalne države, međunarodni odnosi, revolucije, država) i sedam „tema“ – svojevrsnih visoko analitičkih studija slučaja (energija i industrija, rad, komunikacione, trgovačke i finansijske mreže, društvene hijerarhije, znanje, „civilizovanje“ i razgraničavanje, religija) koje ilustruju neke od karakterističnih fenomena čitave epohe. Zahvaljujući pomenutom teorijsko-metodološkom pristupu kao i zapanjujućoj erudiciji, Osterhamelova voluminozna sinteza odlikuje se bogatstvom detalja i sofisticiranim tumačenjima. Uspešno kombinujući sintezu u širokim razmerama sa detaljnom analizom Osterhamelova istorija, zamišljena kao „portret jedne epohe“, predstavlja, po njegovim vlastitim rečima, samo jedan od pokušaja da se 19. stoleće protumači na temelju izvora „bez nadmene ambicije da se o jednom veku u svetskoj istoriji raspravlja u punom obimu“.⁶⁹ Naposljetku, svestan da i njegovo delo predstavlja još jednu u nizu „velikih pripovesti“ (metanaracija) on ih, međutim (za razliku od postmodernog mišljenja) ne odbacuje već ističe da su one ne samo legitimne već i da su od suštinskog značaja za istorijsko razumevanje.

Pored Bejljevih i Osterhamelovih sinteza, kanonizaciji globalne istorije koja je nastupila tokom druge decenije 21. veka doprinelo je i objavljivanje priručnika posvećenih konceptualnim osnovama nove discipline. Prvi pokušaj rekapitulacije teorijsko-metodoloških odlika i preovlađujućih tema discipline u

⁶⁸ Videti: Branimir Janković, „Globalne veze i usporedbe u praksi: sinteze moderne i suvremene povijesti C. A. Baylyja“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 52, no. 1, (2020), 73–93.

⁶⁹ Jirgen Osterhamel, *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. veka* (Novi Sad: Akademska knjiga, 2022), 15.

nastajanju pružio je Dominik Zaksenmajer u knjizi *Globalni izgledi globalne istorije: teorije i pristupi u povezanom svetu* (2011) prikazavši njen razvoj u SAD, Nemačkoj i Kini.⁷⁰ Nešto docnije, Sebastijan Konrad je na nemačkom jeziku objavio *Uvod u globalnu istoriju* (2013)⁷¹ da bi temeljno prerađeno englesko izdanje bilo objavljeno pod nazivom *Šta je globalna istorija?* (2016),⁷² koje je u međuvremenu postalo svojevrsni historiografski bestseller preveden na mnoge svetske ali i manje jezike, uključujući i srpski. Naposljetku, uvid u trenutno stanje ove discipline, preovlađujuće istraživačke prakse i njihovu recepciju u različitim istorijskim kulturama pruža zbornik koji su uredili Sven Bekert i Dominik Zaksenmajer pod nazivom *Globalna istorija globalno. Istraživanje i praksa širom sveta* (2018).⁷³ Ovi priručnici objavljeni tokom prethodne decenije ukazuju na dve tendencije – prvo, na uznapredovali proces institucionalizacije discipline koja se (iako sa različitom dinamikom) postepeno etablira u praktično svim većim historiografskim kulturama uključujući u podjednako meri i one izvan SAD i Evrope i, drugo, na širenje globalnog pristupa na čitav niz historiografskih disciplina koje sve češće svojim nazivima dodaju pridev „globalni“ – poput „globalne društvene“ i „globalne ekonomske istorije“,⁷⁴ „globalne ekološke istorije“,⁷⁵ „globalne rodne istorije“,⁷⁶ „globalne intelektualne istorije“⁷⁷ i „globalne istorije historiografije“.⁷⁸ Prema tome, globalni kontekst sve više se koristi za proučavanje najrazličitijih istorijskih događaja, pojava i procesa te se čini da je sasvim opravdano govoriti o „globalnom preokretu“ koji se odvija u savremenoj historiografiji.⁷⁹

⁷⁰ Dominic Sachsenmaier, *Global Perspectives on Global History: Theories and Approaches in a Connected World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

⁷¹ Sebastian Conrad, *Globalgeschichte. Eine Einführung* (München: C. H. Beck, 2013).

⁷² Sebastian Conrad, *What is Global History?* (Princeton: Princeton University Press, 2016).

⁷³ Sven Beckert and Dominic Sachsenmaier (eds.), *Global History, Globally. Research and Practice around the World* (London: Bloomsbury Academic, 2018).

⁷⁴ Ugledni izdavač akademske literature BRILL pokrenuo je posebne edicije pod nazivom *Studies in Global Social History* i *Global Economic History Series*:

<https://brill.com/display/serial/SGSH?contents=about>

<https://brill.com/display/serial/GEHS> (pristupljeno 5. 2. 2023).

⁷⁵ John R. McNeill and Alan Roe (eds.), *Global Environmental History. An Introductory Reader* (London: Routledge, 2012).

⁷⁶ Teresa A. Meade and Merry E. Wiesner-Hanks (eds.), *A Companion to Global Gender History* (Hoboken: Wiley, 2021²).

⁷⁷ Samuel Moyn and Andrew Sartori (eds.), *Global Intellectual History* (New York: Columbia University Press, 2013). Časopis *Global Intellectual History* osnovan je 2016, dok je dve godine docnije ugledni izdavač De Gruyter Oldenbourg pokrenuo specijalizovanu ediciju *Critical Readings in Global Intellectual History*.

⁷⁸ Georg Iggers, Q. Edward Wang and Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography* (London: Routledge, 2016²).

⁷⁹ Videti, na primer: Suzanne Desan, Lynn Hunt and William Max Nelson (eds.), *The French Revolution in Global Perspective* (Ithaca: Cornell University Press, 2013); Ana Paula Pires, María Inés Tato, Jan Schmidt (eds.), *The Global First World War: African, East Asian, Latin American And Iberian Mediators* (London: Rotledge, 2021); John T. McGreevy, *Catholicism: A Global History from the French Revolution to Pope Francis* (New York: Norton, 2022).

* * *

Sumirajući pogled na svetsku, transnacionalnu i globalnu istoriju čini se da među njima postoji mnogo više sličnosti nego razlika. Kada je reč o potonjima, reč je, u prvom redu, o različitim težištima na koja su usmerena istraživanja kao i o njihovim hronološkim granicama. Rečeno brodelovskim jezikom, svetska istorija proučava „dugo trajanje“, transnacionalna istorija „srednje trajanje“ a globalna istorija one pojave i procese koji se nalaze na razmeđu „srednjeg i kratkog trajanja“. Nasuprot tome, ono što je zajedničko ovim pristupima jeste traganje za alternativnim prostorima istorijske analize koji ne bi bilo vezani za tradicionalne okvire nacionalne države. Odatle nužno proističe snažna težnja za prevazilaženjem metodološkog nacionalizma i evropocentrizma u istorijskim istraživanjima. Pri tome, naročito je značajna činjenica da transnacionalna, svetska i globalna istorija predstavljaju tek neke od mogućih pristupa koji su ne isključuju sa drugim historiografskim usmerenjima već se međusobno nadopunjuju.

Ipak, i pored nesumnjive inovativnosti bavljenje svetskom, transnacionalnom i globalnom istorijom otvara brojna pitanja i nedoumice. U prvom redu, ono bi moralo da se čuva od toga da ne postane ideologija tekućeg procesa globalizacije na šta, ne bez osnova, skreće pažnju Lin Hant (Lynn Hunt).⁸⁰ Osim toga, budući da obuhvataju duga razdoblja i velike prostore, ove discipline su upućene na izgradnju novih velikih pripovesti u kojima se neretko gubi iz vida sloboda čovekovog delovanja. Drugim rečima, nije bez osnova bojazan da bi isticanje struktura i procesa na račun ljudskog činioca moglo da ima za rezultat obezličenu istoriju u kojoj se više ne bi videli ljudi kao stvaraoци sopstvene istorije ili bi, pak, njihov uticaj bio potpuno marginalizovan.⁸¹ Upravo stoga ove discipline bi morale kontinuirano da preispituje svoja intelektualna oruđa i da budu visoko samorefleksivne. Naredni problem odnosi se na originalnost istraživanja. Naime, osim izrazite interdisciplinarnost te dobrog poznavanja društvene teorije, bavljenje svetskom, transnacionalnom i globalnom istorijom nužno zahteva od istoričara vanrednu erudiciju kao i određeno polje ekspertize koje podrazumeva poznavanje odgovarajućih jezika i rad sa primarnim izvorima i odgovarajućom literaturom. U tom smislu, istoričari ovog usmerenja, kako naglašava Osterhamel, naročito moraju da insistiraju na preciznosti i jasnoći – „temeljnoj vrlini svake vrste istorijskih argumenata“.⁸² Ovo posebno budući da u suprotnom ove discipline ne bi predstavljale samostalno „istraživačko područje“ već bi njihova svrha prvenstveno bila didaktička, opasnost na koju sa pra-

⁸⁰ Lynn Hunt, *Writing History in the Global Era* (New York: Norton, 2014); S. Konrad, *Šta je globalna istorija?*, 201.

⁸¹ Ova tendencija je naročito uočljiva u pristupu tzv. „Velike istorije“ (eng. *Big History*) koja nastoji da obuhvati celokupan vremenski kontinuum od Velikog praska i nastanka svemira do savremenog doba predstavljajući jednu vrstu sekularne teološke pripovesti. Videti: Fred Spier, „Big History“, in: *A Companion to World History*, ed. by Douglas Northrop (Malden, MA, Oxford: 2012), 171–184.

⁸² J. Osterhammel, „Global History“, in: *Debating New Approaches to History*, 41–42.

vom upozorava Barbara Vajnstin (Barbara Weinstein).⁸³ Važno pitanje predstavlja i način institucionalnog organizovanja i finansiranja istraživanja. Naime, istoričari koji se bave transnacionalnom, svetskom i globalnom istorijom umreženi su u isto takve strukovne organizacije koje velikim delom predstavljaju institucionalnu osnovu koja omogućava njihova istraživanja. Odatle se i ocena Dominika Zaksenmajera – da njegov vlastiti rad ne bi bio moguć „bez brojnih putovanja na konferencije i istraživačkih boravaka u različitim delovima sveta, pre svega u Severnoj Americi, Evropi i Istočnoj Aziji“⁸⁴ – odnosi, praktično, na sve istoričare ovog usmerenja. Naposljetku, ove discipline su izrazito anglofone – naučna komunikacije se vodi gotovo isključivo na engleskom jeziku. Ova činjenica pored značajnih prednosti – prvenstveno time što omogućava prevaziženje provincijalizma karakterističnog za pojedine, naročito manje, istorijske kulture i njihovo uključivanje u globalne historiografske tokove – ima i očigledna ograničenja prvenstveno zbog potiskivanja drugih jezika i neravnopravnog položaja onih kojima engleski nije maternji jezik. Pri tome, nastupajuće digitalno doba nesumnjivo će dodatno podstaći prevlast engleskog jezika kao *lingua franca* savremene historiografije.⁸⁵ U pomenutom kontekstu, nameće se i pitanje da li istoričari u manjim istorijskim kulturama treba da se bave globalnom istorijom i da li je takvo očekivanje, s obzirom na raspoložive resurse, uopšte realistično? Uprkos svih ograničenja (materijalnih, institucionalnih, kadrovskih), ono što je, ipak, izvesno jeste da oni mogu da tumače pojave iz nacionalnih istorija u širem komparativnom, transnacionalnom i globalnom kontekstu uočavajući sličnosti i razlike u pojedinim istorijskim procesima i, što je naročito važno, uticaje globalnih procesa na fenomene nacionalne istorije kao i, obrnuto, doprinos nacionalnih istorija globalnim tokovima istorijskog razvoja. U tom smislu, čini se da bi tzv. „globalni“ pristup – koji uočava globalne dimenzije pojava iz lokalne, regionalne i nacionalne istorije kao i njihov povratni uticaj na opšte (globalne) istorijske tokove – bio od naročite koristi. Upravo na taj način – relativizovanjem nacionalnih istorijskih iskustava i dekonstrukcijom velikih istorijskih pripovesti (poput onih o „zlatnom dobu“, „usponu i padu“, „napretku i zaostalosti“) prisutnih u svim nacionalnim historiografijama – izbegle bi se krajnosti prisutne u tumačenju nacionalnih istorija ili kao samosvojnih istorijskih monada bez dodira sa ostatkom sveta, odnosno kao puko ponavljanje opštih procesa koji su „uvezeni“ sa strane.⁸⁶

⁸³ Barbara Weinstein, “The World is Your Archives? The Challenges of World History as a Field of Research”, in: *Companion to World History*, ed. by Douglas Northrop (Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012), 63–78, na ovom mestu 63.

⁸⁴ D. Sachsenmaier, *Global Perspectives on Global History: Theories and Approaches in a Connected World*, vi.

⁸⁵ S. Konrad, *Šta je globalna istorija?*, 194.

⁸⁶ Miloš Vojinović, „Pogovor. Povodom knjige Sebastijana Konrada, o nastanku globalne istorije i značaju za srpsku historiografiju“, u: S. Konrad, *Šta je globalna istorija?*, 216–218. Up. Erling Sandmu, *Vreme i istorija. O poreklu savremene historiografije i istorijskim pitanjima* (Loznica: Karpos, 2019), 145.

Imajući u vidu ove najkarakterističnije odlike transnacionalne, svetske i globalne istorije, kao i probleme koje one pokreću, nesumnjivo je da se radi o veoma heterogenom, dinamičnom i sadržajima bogatom usmerenju u savremenom istorijskom mišljenju koje je tokom prethodnih decenija doživelo izuzetan procvat, institucionalizovalo se i uživa naročitu privlačnost u krugovima svetske historiografije. Nisu retke čak ni ocene da je njihova pojava, naročito kada je reč o globalnoj istoriji, predstavljala jednu od najznačajnijih prekretnica u savremenoj istorijskoj nauci nakon „revolucije koju je izvršila društvena istorija tokom 70-ih godina 20. veka“.⁸⁷ U prvom redu, reč je o tome da su konačno Zapad i njegove intelektualne tradicije izgubile svoje privilegovano mesto u proizvodnji i diseminaciji znanja. U tom smislu, čini se da je etabliranje transnacionalne, svetske i globalne istorije pružilo svojevrsnu potvrdu ocene uticajnog istoričara postkolonijalnog usmerenja Dipeša Čakrabartija (Dipesh Chakrabarty, 1948) o „provincijalizovanju Evrope“ usled toga što ona više ne poseduje „hegemoni“ položaj niti u proizvodnji znanja niti kao predmet istraživanja.⁸⁸ Upravo kao odgovor na slom „velikih pripovesti“ o „izuzetnosti Zapada“, treba razumeti nastanak, razvoj i uticajnost ovih globalnih pravaca u istorijskom mišljenju. Naposletku, ove discipline predstavljaju ujedno i pokušaj pisanja istorije ne samo za savremena, globalno sve čvršće integrisana i „umrežena“ društva, već i jednu vrstu historiografije za vreme koje bi bilo manje obeleženo nacionalizmom.⁸⁹ Upravo je ovo imao na umu i Patrik O’Brajen kada je u uvodnom programskom tekstu novopokrenutog *Časopisa za globalnu istoriju* ispoljio očekivanje da će globalna istorija pomoći razumevanju razlika međusobno povezanog čovečanstva te da će podstaći dijalog među različitim kulturama.⁹⁰ Međutim, uprkos neverovatnom razvoju tokom protekle tri decenije unutar globalizovane „ekumene istoričara“, transnacionalna, svetska i globalna istorija su, ipak, izvršile ograničen uticaj na formiranje novih generacija istoričara a kada je reč o nastavi i, uopšte, podučavanju istorije u obrazovnim sistemima širom sveta onda je on još manji budući da je nastava istorije najvećim delom i dalje smeštena unutar nacionalnih/državnih okvira, dok se u javnosti istorija široko percipira kao jedan od suštinskih elemenata izgradnje i očuvanja nacionalnog identiteta. Svojevrsnu potvrdu „žilavosti“ nacionalnih istorija potvrđuju i reči pokojnog Kristofera Bejlja „da na početku 21. veka evolucionarni nacionalistički istorizam ostaje preovlađujući oblik istorijskog razumevanja u najvećem delu sveta“.⁹¹ Stoga je sasvim izvesno da nacionalne istorije ni u nastupajućem vremenu

⁸⁷ S. Beckert and D. Sachsenmaier (eds.), *Global History, Globally. Research and Practice around the World*, 1.

⁸⁸ Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000).

⁸⁹ Kenneth Pomeranz, “Histories for a Less National Age”, *American Historical Review*, vol. 119, no. 1, (2014), 1–22.

⁹⁰ Patrick O’Brien, “Historiographical traditions and modern imperatives for the restoration of global history”, *Journal of Global History*, vol. 1, (2006), 3–39.

⁹¹ C. A. Bayly, “History and World History”, in: *A Concise Companion to History*, ed. by Ulinka Rublack (Oxford: Oxford University Press, 2011), 3–25, na ovom mestu 13.

neće gubiti na privlačnoj snazi. Naprotiv, kako to pokazuju nebrojeni primeri „politike istorije“, za očekivati je da će one sve više dobijati na značaju posebno s obzirom na rastuću ulogu identitetskih pitanja u savremenim društvima.⁹² U tom smislu, izvesno je da svetska, transnacionalna i globalna istorija neće postati niti jedina niti dominantna paradigma u istorijskom mišljenju ali će, ipak, njihovi uvidi nesumnjivo predstavljati dobrodošlu protivtežu nacionalnim istorijskim pripovestima.

REFERENCE

- Antolović, Mihael. *Istoriografija i politika. Intelektualna biografija Fridriha Majnekea*. Beograd: Albatros Plus, Institut za evropske studije, 2017.
- Antičić, Slobodan. *Izazovi istorijske sociologije. Teorijsko-metodološki problemi proučavanja evolucije predgrađanskih društava*. Beograd: Institut za političke studije, 1995.
- Atanasković, Lazar. *Hegel i problem pisanja istorije. Doktorska disertacija*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021.
- Banks, Joseph A. “From Universal History to Historical Sociology”. *British Journal of Sociology*, vol. 4, no. 4, (1989), 521–543. DOI: <https://doi.org/10.2307/590887>
- Bayly, C. A. “History and World History”. In: *A Concise Companion to History*, ed. by Ulinka Rublack. Oxford: Oxford University Press, 2011, 3–25.
- Bayly, C. A. *Imperial Meridian: The British Empire and the World, 1780–1830*. London: Routledge, 1989.
- Bayly, C. A. *Indian Society and the Making of the British Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521250924>
- Bayly, C. A. *Origins of Nationality in South Asia: Patriotism and Ethical Government in the Making of Modern India*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Bayly, C. A. *The Birth of the Modern World 1780–1914: Global Connections and Comparisons*. Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Publishing, 2004.
- Bayly, C. A., Sven Beckert, Matthew Connelly, Isabel Hofmeyr, Wendy Kozol. “AHR Conversation: On Transnational History”. *The American Historical Review*, vol. 111, no. 5, (2006), 1441–1464. DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr.111.5.1441>
- Beckert, Sven and Dominic Sachsenmaier (eds.), *Global History, Globally. Research and Practice around the World*. London: Bloomsbury Academic, 2018. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350036383>
- Belich James, John Darwin, and Chris Wickham. “Introduction. The Prospect of Global History”. In: *The Prospect of Global History*. Ed. by James Belich, John Darwin, Margret Frenz and Chris Wickham, 3–22. Oxford, UK: Oxford University Press, 2016. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198732259.001.0001>

⁹² Videti: Milan Subotić, *Napred, u prošlost. Studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji* (Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik, 2019).

- Bentley, Jerry H. "The New World History". In: *A Companion to Western Historical Thought*. Ed. by Lloyd Kramer and Sarah Maza, 393–416. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 2002. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470998748.ch21>
- Berger, Stefan with Christoph Conrad. *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.
- Berger, Stefan. "Comparative History". In: *Writing History. Theory and Practice*. Ed. Stefan Berger, Heiko Feldner and Kevin Passmore, 161–179. London: Arnold, 2003.
- Berger, Stefan. *History and Identity. How Historical Theory Shapes Historical Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- Berk, Piter. *Francuska istorijska revolucija. Škola Anala 1929–1989*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2011.
- Blažević Zrinka i Tihana Kušter. „Historijska isprepletanja danas: teorijska polazišta i istraživačke perspektive“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 51, 1, (2020), 13–36.
- Brajzah, Ernst. *Istoriografija. Stari vek, Srednji vek, Novo doba*. Beograd: Clio, 2009.
- Braudel, Fernand. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe et XVIIIe siècles*. I–III. Paris: Armand Colin, 1967, 1979.
- Braudel, Fernand. *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Epoque de Philippe II*. Paris: Armand Colin, 1949.
- Brodel, Fernan. *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka*, I–III. Beograd: Službeni list SRJ; Novi Sad: Stylos, 2007.
- Brodel, Fernan. *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II*. Beograd: Geopoetika; Podgorica: CID, 2001.
- Chakrabarty, Dipesh. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2000.
- Chaudhuri, K. N. *Asia before Europe: economy and civilisation of the Indian Ocean from the rise of Islam to 1750*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Chaudhuri, K. N. *Trade and civilisation in the Indian Ocean: an economic history from the rise of Islam to 1750*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107049918>
- Conrad, Sebastian. *Auf der Suche nach der verlorenen Nation. Geschichtsschreibung in Westdeutschland und Japan, 1945-1960*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999. DOI: <https://doi.org/10.13109/9783666357985>
- Conrad, Sebastian. *Globalgeschichte. Eine Einführung*. München: C. H. Beck, 2013. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406645747>
- Conrad, Sebastian. *What is Global History?* Princeton: Princeton University Press, 2016.
- Curtin, Philip D. *The Atlantic Slave Trade: A Census*. Madison and London: University of Wisconsin Press, 1969.

- Dajmond, Džared. *Puške, mikrobi i čelik: sudbine ljudskih društava*. Beograd: Laguna, 2022.
- Desan Suzanne, Lynn Hunt and William Max Nelson (eds.). *The French Revolution in Global Perspective*. Ithaca: Cornell University Press, 2013. DOI: <https://doi.org/10.7591/9780801467479>
- *Fischer Weltgeschichte*. Bd. I–XXXVI. Frankfurt am Main: Fischer, 1965–1983.
- Gassert, Philipp. „Transnationale Geschichte“, Version: 2.0, in: Docupedia-Zeitgeschichte, 29.10.2012 http://docupedia.de/zg/gassert_transnationale_geschichte_v2_de_2012 DOI: [http://dx.doi.org/10.14765/zzf.dok.2.255.v2_\(pristupljeno_5._2._2023\)](http://dx.doi.org/10.14765/zzf.dok.2.255.v2_(pristupljeno_5._2._2023)).
- *Global Economic History Series*; <https://brill.com/display/serial/GEHS> (pristupljeno 5. 2. 2023).
- Goetz, Walter (Hrsg.). *Propyläen Weltgeschichte: Der Werdegang der Menschheit in Gesellschaft und Staat, Wirtschaft und Geistesleben*. Bd. I–X. Berlin: Propyläen, 1931–1933.
- Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 2001.
- Haldun, Ibn. *Muqaddima*. Izbor tekstova, prevod i pogovor Hasan Sušić. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1982.
- Haupt, Heinz-Gerhard and Jürgen Kocka (eds.). *Comparative and Transnational History: Central European Approaches and New Perspectives*. New York: Berghahn, 2010.
- *Istorija čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj*. Sv. I, knj. 1–2; sv. I, knj. 1–3; sv. III, knj. 1–3, sv. IV, knj. 1–4; sv. V, knj. 1–4; sv. VI, knj. 1–4. Zagreb: Naprijed, 1966–1976.
- Hodgson, Marshall G. S. *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*. Vol. 1–3. Chicago: The University of Chicago Press, 1974. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226346861.001.0001>
- Hunt, Lynn. *Writing History in the Global Era*. New York: Norton, 2014.
- Igers, Georg G. *Istorijska nauka u 20. veku*. Beograd: Arhipelag, 2014.
- Igers, Georg G. *Deutsche Geschichtswissenschaft. Eine Kritik der traditionellen Geschichtsauffassung von Herder bis zur Gegenwart*, München: DTV, 1971.
- Igers, Georg G. *Od istorizma do postmodernizma. Izabrani historiografski ogledi*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2019.
- Igers, Georg G., Q. Edward Wang and Supriya Mukherjee. *A Global History of Modern Historiography*. London: Routledge, 2016².
- Iriye Akira and Pierre-Yves Saunier (eds.). *The Palgrave Dictionary of Transnational History*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2009. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-74030-7>
- Iriye Akira and Warren I. Cohen (eds.). *The Great Powers in East Asia, 1953-1960*. New York, NY: Columbia University Press, 1990.

- Iriye Akira and Warren I. Cohen (eds.). *The United States and Japan in the Postwar World*. Lexington, KY: University Press of Kentucky, 1989.
- Iriye Akira und Jürgen Osterhammel (Hrsg.). *Geschichte der Welt*. Band 1: *Vor 600. Frühe Zivilisationen*. Hrsg. v. Hans-Joachim Gehrke. Band 2: *600-1350. Geteilte Welten*. Hrsg. v. Daniel König. Band 3: *1350-1750. Weltreiche und Weltmeere*. Hrsg. v. Wolfgang Reinhard. Band 4: *1750-1870. Wege zur modernen Welt*. Hrsg. v. Sebastian Conrad und Jürgen Osterhammel. Band 5: *1870-1945. Weltmärkte und Weltkriege*. Hrsg. v. Emily S. Rosenberg. Band 6: *1945 bis heute. Die globalisierte Welt*. Hrsg. v. Akira Iriye. München: C.H. Beck, 2012-2023.
- Iriye, Akira. "Transnational History". *Contemporary European History*, vol. 13, no. 2, (2004), 211–222. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777304001675>
- Iriye, Akira. *China and Japan in the Global Setting*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992.
- Iriye, Akira. *Global and Transnational History. The Past, Present and Future*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2013. DOI: <https://doi.org/10.5070/T851019725>
- Jaeger Friedrich und Jörn Rüsen. *Geschichte des Historismus: eine Einführung*. München: C. H. Beck, 1992.
- Janković, Branimir. „Globalne veze i usporedbe u praksi: sinteze moderne i suvremene povijesti C. A. Baylyja“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 52, no. 1, (2020), 73–93.
- Jay, Jennifer W. "Sima Qian". In: *The Encyclopedia of Historians and Historical Writing*. Ed. by Kelly Boyd, 1093–1094. London, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1999.
- Kastels, Manuel. *Uspom umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik, 2018.
- Konrad, Sebastijan. *Šta je globalna istorija?*. Beograd: Arhipelag, 2021.
- Lečner, Frenk Dž. i Džon Boli. *Kultura sveta: začeci i ishodi*. Beograd: Clio, 2006.
- Luthar, Oto, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj i Gregor Pobežin. *Povest istorijske misli. Od Homera do početka 21. veka*, knj. II. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2013.
- Manning, Patrick. *Navigating World History: Historians Create a Global Past*. New York: Palgrave Macmillan, 2003. DOI: <https://doi.org/10.1057/9781403973856>
- Mazlish, Bruce. "Comparing Global History to World History". *The Journal of Interdisciplinary History*, vol. 28, no. 3, (1998), 385–395.
- McGreevy, John T. *Catholicism: A Global History from the French Revolution to Pope Francis*. New York: Norton, 2022.
- McNeill, John R. and Alan Roe (eds.). *Global Environmental History. An Introductory Reader*. London: Routledge, 2012.
- McNeill, William H. "The Rise of the West after Twenty-Five Years". *Journal of World History*, vol. 1, (1990), 1–21.
- McNeill, William H. *The Rise of the West. A History of the Human Community*. Chicago: University of Chicago Press, 1963.

- McNeill, William (ed.). *Berkshire Encyclopedia of World History*. Vol. 1-6. Great Barrington, Massachusetts: Berkshire Publishing Group, 2005.
- Meade, Teresa A. and Merry E. Wiesner-Hanks (eds.). *A Companion to Global Gender History*. Hoboken: Wiley, 2021².
- Meinecke, Friedrich. *Die Entstehung des Historismus*, herausgegeben und eingeleitet von Carl Hinrichs. München: R. Oldenbourg Verlag, 1959.
- Milenković, Pavle (prir.). *Istorijska sociologija. Sociološka hrestomatija*. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2009.
- Moyn, Samuel and Andrew Sartori (eds.). *Global Intellectual History*. New York: Columbia University Press, 2013. DOI: <https://doi.org/10.7312/moyn16048>
- Müller, Philipp. *Kopf und Herz. Die Forschungspraxis von Johann Gustav Droysen*. Göttingen: Wallstein, 2023. DOI: <https://doi.org/10.5771/9783835349056>
- Northrop, Douglas (ed.). *Companion to World History*. Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012.
- O'Brien, Patrick. "Historiographical traditions and modern imperatives for the restoration of global history". *Journal of Global History*, vol. 1, (2006), 3–39.
- Osterhamel, Jürgen. *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. veka*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2022. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1740022806000027>
- Osterhammel, Jürgen. "Global History and Historical Sociology". In: *The Prospect of Global History*. Ed. by James Belich, John Darwin, Margret Frenz and Chris Wickham, 23–43. Oxford, UK: Oxford University Press, 2016. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198732259.003.0002>
- Osterhammel, Jürgen. "Global History". In: *Debating New Approaches to History*. Ed. by Marek Tamm and Peter Burke, 21–47. London: Bloomsbury Academic, 2019. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781474281959.0006>
- Osterhammel, Jürgen. "World History". In: *The Oxford History of Historical Writing*. vol. 5: *Historical Writing since 1945*. Ed. By Axel Schneider and Daniel Woolf, 93–112. Oxford, New York: Oxford University Press, 2011.
- Osterhammel, Jürgen. „Transnationale Gesellschaftsgeschichte: Erweiterung oder Alternative?“. *Geschichte und Gesellschaft*, 27, 3, (2001), 464–479.
- Osterhammel, Jürgen. *Britischer Imperialismus im Fernen Osten. Strukturen der Durchdringung und einheimischer Widerstand auf dem chinesischen Markt 1932-1937*. Bochum: Brockmeyer, 1983.
- Osterhammel, Jürgen. *China und die Weltgesellschaft. Vom 18. Jahrhundert bis in unsere Zeit*. München: C. H. Beck, 1989. DOI: <https://doi.org/10.5771/0506-7286-1990-4-491>
- Osterhammel, Jürgen. *Die Entzauberung Asiens. Europa und die asiatischen Reiche im 18. Jahrhundert*. München: C. H. Beck, 1998.
- Osterhammel, Jürgen. *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats: Studien zu Beziehungsgeschichte und Zivilisationsvergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.
- *Palgrave Macmillan Transnational History*. <https://link.springer.com/series/14675> (pristupljeno 29. 1. 2023).

- Patel, Klaus Kiran. „Transnationale Geschichte“. *Europäische Geschichte Online* (EGO), hg. vom Institut für Europäische Geschichte (IEG), Mainz 2010-12-03. URL: <http://www.ieg-ego.eu/patelk-2010-de> (pristupljeno 29. 1. 2023).
- Pernau, Margrit. *Transnationale Geschichte*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. DOI: <https://doi.org/10.36198/9783838535357>
- Pires, Ana Paula, María Inés Tato and Jan Schmidt (eds.). *The Global First World War: African, East Asian, Latin American and Iberian Mediators*. London: Rotledge, 2021. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429324116>
- Pomeranz, Kenneth and Daniel A. Segal. “World History. Departures and Variations”. In: *Companion to World History*. Ed. by Douglas Northrop, 15–31. Malden, MA. Oxford: Wiley Blackwell, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118305492.ch1>
- Pomeranz, Kenneth. “Histories for a Less National Age”. *American Historical Review*, vol. 119, no. 1, (2014), 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1093/ahr/119.1.1>
- Pomeranz, Kenneth. *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400823499>
- Pomeranz, Kenneth. *The Making of a Hinterland: State, Society and Economy in Inland North China, 1853-1937*. Berkeley: University of California Press, 1993. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520913196>
- Ranke, Leopold von. *Weltgeschichte*, Bd. I–IX, Leipzig: Duncker & Humblot, 1881–1888.
- Raphael, Lutz. „Geschichtswissenschaft am Beginn des 21. Jahrhunderts: Themen, Methoden und Tendenzen in internationaler Perspektive“. *Journal of Egyptian History*, vol. 1, no. 1, (2008), 175–200. DOI: <https://doi.org/10.1163/187416608784118758>
- Raphael, Lutz. *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. München: C.H. Beck, 2010.²
- Roksandić, Drago (ur.). *Uvod u komparativnu historiju*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga, 2004.
- Sachsenmaier, Dominic. *Die Aufnahme europäischer Inhalte in die chinesische Kultur durch Zhu Zongyuan ca. 1616-1660*. Nettetal: Steyler, 2002.
- Sachsenmaier, Dominic. *Global Entanglements of a Man Who Never Traveled: A 17th Century Chinese Christian and his Conflicted Worlds*. New York: Columbia University Press, 2018. DOI: <https://doi.org/10.7312/sach18752>
- Sachsenmaier, Dominic. *Global Perspectives on Global History: Theories and Approaches in a Connected World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511736544>
- Said, Edvard. *Orijentalizam*. Beograd: XX vek, 2000.
- Sandmu, Erling. *Vreme i istorija. O poreklu savremene historiografije i istorijskim pitanjima*. Loznica: Karpos, 2019.

- Schorn-Schütte, Luise. *Karl Lamprecht. Kulturgeschichte zwischen Wissenschaft und Politik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.
- Schöttler, Peter. *Die 'Annales'-Historiker und die deutsche Geschichtswissenschaft*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015. DOI: <https://doi.org/10.1628/978-3-16-153964-0>
- Smit, Denis. *Usporišna istorijske sociologije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2001.
- Sombart, Werner. *Der moderne Kapitalismus*, Bd. I–II. Leipzig: Duncker & Humblot, 1902.
- Spengler, Oswald. *Der Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*, I–II. Wien: Braumüller, München: C. H. Beck, 1918, 1922.
- Spier, Fred. "Big History". In: *A Companion to World History*. Ed. by Douglas Northrop. 171–184. Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118305492.ch11>
- Stavrianos, Leften et. al. *Readings in World History*. Boston: Allyn and Bacon, 1962.
- Stavrianos, Leften. *Lifelines from our past: a new world history*. New York: Pantheon Books, 1989.
- *Studies in Global Social History*; <https://brill.com/display/serial/SGSH?contents=about> (pristupljeno 5. 2. 2023).
- Subotić, Milan. *Napred, u prošlost. Studije o politici istorije u Poljskoj, Ukrajini i Rusiji*. Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik, 2019.
- Tartalja, Smilja. *Skriveni krug. Obnova ciklizma u filozofiji istorije*. Beograd: „Ideje“, 1976, 1998².
- Thelen, David. "The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History". *The Journal of American History*, vol. 86, no. 3: The Nation and Beyond: Transnational Perspectives on United States History: A Special Issue (1999), 965–975. DOI: <https://doi.org/10.2307/2568601>
- Toynbee, Arnold. *A Study of History*, Vol. I–XII. Oxford: Oxford University Press, 1934, 1939, 1954, 1959, 1961.
- Vojinović, Miloš. „Pogovor. Povodom knjige Sebastijana Konrada, o nastanku globalne istorije i značaju za srpsku historiografiju“. U: Sebastijan Konrad, *Šta je globalna istorija?*, 211–218. Beograd: Arhipelag, 2021.
- Wallerstein, Immanuel. *Suvremeni svjetski sistem*. Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost, 1986.
- Weber, Max. „Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus“. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 20 (1904), 1–54; Bd. 21 (1905), 1–110.
- Weber, Max. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, „Svjetlost“, 1989.
- Weinstein, Barbara. "The World is Your Archives? The Challenges of World History as a Field of Research". In: *Companion to World History*. Ed. by Douglas Northrop, 63–78. Malden, MA, Oxford: Wiley Blackwell, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118305492.ch4>

- Werner, Michael and Bénédicte Zimmermann. “Beyond Comparison: Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity”. *History and Theory*, vol. 45, no. 1, (2006), 30–50. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2006.00347.x>
- Wesseling, Henk. “Overseas History”. In: *New perspectives on Historical Writing*. Ed. by Peter Burke, 71–96. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 1992.
- Wiesner-Hanks, Merry (ed.). *The Cambridge World History*. Vol. 1: *Introducing World History, to 10,000 BCE*. Ed. by David Christian. Vol. 2: *A World with Agriculture, 12,000 BCE–500 CE*. Ed. by Graeme Barker and Candice Goucher. Vol. 3: *Early Cities in Comparative Perspective, 4000 BCE–1200 CE*. Ed. by Norman Yoffee. Vol. 4: *A World with States, Empires and Networks 1200 BCE–900 CE*. Ed. by Craig Benjamin. Vol. 5: *Expanding Webs of Exchange and Conflict, 500 CE–1500 CE*. Ed. by Benjamin Z. Kedar and Merry E. Wiesner-Hanks. Vol. 6: *The Construction of a Global World, 1400–1800 CE*. Part 1: *Foundations*. Part 2: *Patterns of Change*. Ed. by Jerry H. Bentley, Sanjay Subrahmanyam and Merry E. Wiesner-Hanks. Vol. 7: *Production, Destruction, and Connection, 1750 – Present*. Part 1: *Structures, Spaces, and Boundary Making*. Part 2: *Shared Transformations?* Ed. by John R. McNeill and Kenneth Pomeranz. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Žukov, E. M. (gl. red.). *Vsemirnaja istorija*. I–X. Moskva: GIPL, 1955–1965.

MICHAEL ANTOLOVIĆ, PhD, Full Professor
Faculty of Education in Sombor, University of Novi Sad
Novi Sad, Republic of Serbia
antolovic.michael@gmail.com

WORLD-, TRANSNATIONAL- AND GLOBAL HISTORY –
HISTORIOGRAPHY FOR NETWORK SOCIETIES
OF THE 21ST CENTURY?

Summary

During the past three decades, within the main currents of historical thought, world, transnational, and global history gained special importance. Starting from the long tradition of writing world histories, in the context of social and intellectual changes since the 1980s, especially the end of the Cold War and the strengthening of the globalization process, the paper analyzes the origin of these disciplines, their characteristic theoretical and methodological features, the main research topics and their most significant results. These approaches have in common the search for alternative spaces of historical analysis that would not be connected to the traditional framework of the nation-state. As a result, there is an inherent stimulus to overcome methodological nationalism and Eurocentrism in historical research. Therefore, they represent at the same time an attempt to write history not only for contemporary, globally more tightly integrated 'network societies' but also a type of historiography less marked by nationalism. However, world-, transnational-, and global history also have inherent limitations. Firstly, there is a danger that they will become the ideology of the ongoing process of globalization and, secondly, that people as creators of their history will be suppressed in favor of social and economic structures and processes. Finally, the paper analyzes the opportunities that world-, transnational- and global history provide to smaller national historical cultures. In this sense, it seems that a 'glocal' approach – which observes the global aspects of phenomena from local, regional and national history and their feedback influence on global currents of history – would be particularly useful. Ultimately, although world-, transnational-, and global history will become neither the only nor the dominant paradigm in historical thought, their insights undoubtedly represent a welcome counterbalance to the (still prevailing) national historical narratives.

KEYWORDS: Contemporary Historiography, Historical Theory, Methodology, World History, Transnational History, Global History